

DHIMITËR ANAGNOSTI
ULLIRI, PEMA E DHIMBJES
TREGIME, SKICA, NOVELA

BOTIMET TOENA

DHIMITËR ANAGNOSTI

ULLIRI, PEMA E DHIMBJES

tregime, skica, novela

BOTIMET TOENA

Tiranë, 2019

* Çdo ngjashmëri me persona realë është rastësi.

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo

Korrektore letrare: Arlinda Rrushi

Kopertina *dhe* përkujdesja grafike: Elsa Hajderaj

Kuratore e veprës letrare: Roza Anagnosti

Në kopertinë: pikturë nga Vangjel Gjikondi, “Riviera”

ISBN 978-9928-277-32-9

© Autori

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. “M. Gjollësja”, K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

Email: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

www.toena.com.al

Mëmës dhe babait.

Në vend të parathënies

- monolog -

Fizikisht ndihem mirë. Xhirimet e filmit, “Gjoleka, djali i Abazit”, qenë një provë e rëndë, të cilën e përballova aq mirë, sa shumica u befasuan.

Nuk e di nga më erdhi ajo energji?! Besoj se dy kanë qenë arsytet: frymëzimi, dëshira për të bërë edhe një film, pas një heshtjeje tepër të gjatë, dhe kujdesi i gjithëllojshëm i Rozës...

Jam në prag të të shtatëdhjetave, në janar të vitit 2006 i mbush. Dikur, diku, kam bërë një shënim të tillë: “Në pleqëri, njeriut i dobësohet shikimi, sepse nis të ‘shohë’ më tepër brenda vetes, se jashtë saj...”.

Ndonëse ndihem mjaft mirë fizikisht, nuk ka vend për optimizëm të tepruar: jetëgjatësia e meshkujve të familjes sime, në dyqind vjetët e fundit, nuk e ka kaluar shifrën 70: im atë, gjyshi, stërgjyshi e stër-stërgjyshi... vdiqën në këtë moshë.

A duhet të trishtohem?

E kam shkruar edhe diku tjetër, se biologjikisht jam i pavdekshëm, sepse ADN-ja ime udhëton në përjetësi, përmes brezave në vijim.

Përse i shkruaj këto rreshta?! Që të “bisedoj” me fëmijët e mi e me fëmijët e tyre e më tej e më tej në breza për të kuptuar çfarë i jep jetës nxitje, energji, kuptim. Si të jetohej ajo më mirë, në kuptimin material, intelektual, moral dhe emocional.

Njeriu nuk është vetmitar, jeton brenda një bashkësie të vogël, që është familja, dhe një bashkësie të madhe, që është shoqëria, në nivel lokal, kontinental apo global, e ndoshta universal.

Ajo që e “mundon” më shumë njeriun është përkohshmëria e tij brenda përjetësisë universale, ndaj njerëzit përpiqen të “jetojnë” tej vdekjes fizike, duke vazhduar të “jetojnë” në memorien kolektive të brezave që vijojnë, përmes kontributit të tyre në thesarin kulturor, shkencor, artistik etj., të njerëzimit...

Njerëzit e zakonshëm “gënjejnë” veten duke u “përjetësuar” me daljen në fotografi e duke iu lënë pasardhësve shëmbëlltyrën e tyre, kjo kushton fare pak dhe bëhet lehtë.

Të fuqishmit e kësaj bote, ndërtojnë piramida, mauzole, skulptura, piktura etj.

Unë mendoj se jetova një jetë të plotë, në të gjitha parametrat e saj dhe i sigurova ADN-së sime një rrugëtim të sigurt: po kjo nuk mjafton.

Po iu lë disa porosi vajzave të mia, që të bëjnë kujdes në ndërtimin e jetës së tyre: ta ngrenë hera-herës kokën nga problemet e përditshme dhe të shikojnë nga “Ylli Polar”, për të mos humbur drejtimin e rrugëtimit.

Në atë vend, në atë truall ku brezat kanë derdhur energjitë fizike, intelektuale, morale e shpirtërore, atje ku ata kanë vdekur e janë varrosur, rrezatohet një energji

misterioze e shumëllojshme, që ta bën jetën më të lehtë, më të plotë, më me kuptim... energjia e memories historike.

Njeriu është një qenie shpirtërore, që vjen nga misteri dhe shkon prapë drejt tij. Në këtë rrugëtim misterioz të ADN-së, vdekja i jep energji e frymëzim jetës, asaj jete brenda së cilës udhëton ADN-ja e të vdekurit.

Brezat, që në krye të herës, janë munduar të ndriçojnë “mysterin e jetës e të vdekjes...”, dhe nëse arrijnë një ditë ta bëjnë këtë, atëherë do të fillojë kaosi, pra, do të kthehemi atje nga jemi nisur. Po kjo s’ka për të ndodhur.

Flemë e zgjohemi, flemë e zgjohemi... “Mos kini frikë”, ka thënë i mençuri Sokrat, “do të ikim nga kjo jetë, njësoj siç na zë gjumi, me të vetmin ndryshim, që nuk do të zgjohemi”.

Le të zbresim në tokë: meqë jemi të përkohshëm, për të zgjatur këtë kohë ka dy mënyra: e para, përdorimi racional i kohës, pra koha të jetohet në mënyrë intensive me veprimtari gjithfarëshe në dobi të familjes e shoqërisë dhe, e dyta, është jetëgjatësia, që, gjithsesi, ka limitin e vet.

Kryesorja, që jeta të jetohet në mënyrë intensive, duhet që njeriu të bëjë një punë shoqërisht të dobishme, e cila të jep edhe kënaqësi emocionale dhe të bën të lumtur.

Kjo jetë bëhet atje ku është gjithë energjia e fisit tënd dhe veçanërisht e prindërve.

Le të jemi bashkë me fëmijët tanë, kur të vijë caku i mbramë! Një ditë do të ndodhë, e di si vdekja!

3 janar 2005

*Skica të realizuara gjatë procesit të punës për filmat.

Fjala

Fjala ishte e para, fjala do të jetë e fundit. Nuk vdes fjala, vdes njeriu.

Fjala është drejtpeshimi universal, fjala është frymë: që qesh, që qan, që ledhaton, që qorton, që urdhëron, që ndërton, që mashtron, që shpif, që vret, që lutet, që...

Fjala është arsyeja superiore... fjala...

Bëni kujdes me fjalën!...

Fjala e ka shtëpinë në mendjen e njeriut, atje ku përleshën egërsisht, tinëzisht... Zoti me Djallin për të fituar shpirtin e njeriut, që do të thotë, për t'i diktuar atij fjalën!

*3. 12. 2008
Virginia, SHBA*

Bisedë me duart

Sado llafazan që të jetë njeriu, bisedat më të shumta i bën me veten e tij: qoftë monolog apo dialog. Këtë njeriu e bën edhe në gjumë: flet më shumë ndër vete, me vete dhe për vete...

Nga të gjitha pjesët e trupit, ato që sheh më shumë janë duart, që i ka përpara syve: “Eh, duart e mia, jeni plakur, jeni rrudhur, ju kanë dalë damarët si litarë... Jeni lodhur, jeni munduar shumë, keni qenë të zellshme dhe të bindura, asnjë protestë apo kokëfortësi... Eh, duart e mia!”

Kemi pasur një marrëveshje të heshtur, që në krye të herës, që kur isha foshnjë, dhe çdo gjë që kapnit ju ma binit në gojë... Kemi një jetë të tërë që bashkëpunojmë: duart marrin urdhra, binden. Ato janë shërbëtore, bashkëpunëtore, bashkëfajtores në të gjitha veprimet dhe urdhrat e trurit.

Kur njeriu mendon, nuk ka dëshmitarë... Vetëm Zoti është dëshmitar, të cilit nuk mund t’i dredhosh... Dhe, në e mohofsh Zotin, do të vijë koha që do pendohesh, dhe kjo ndodh në pleqëri, atëherë kur kujtohesh për Zotin dhe kërkon mëshirë e falje dhe e bind veten që

Zoti të ka falur!... Ika larg, nijeti¹ im ishte të shkruaja diçka zbavitëse, duke zbuluar disa “biseda” intime, që njeriu bën me duart e tij. Kur e sheh që ka bërë punë të këqija, fajin ua hedh duarve dhe i mallkon: “M’u thafshin duart!”.

Kjo është poshtërsi nga ana e trurit, i cili është urdhëruesi suprem i çdo veprimi që bëjnë duart dhe çfarë nuk bëjnë duart në zbatim të vullnetit superior të trurit. Kur gabon njeriu, përplas duart mbi tavolinë, duke i lënduar keqas ato... “Hapi duart!”, thotë ndëshkuesi me thupër në dorë.

Ndonëse të gjitha veprimet, për mirë apo për keq, i urdhëron truri, janë duart ato që lavdërohen ose ndëshkohen: kur të arrestojnë, gjëja e parë që bëjnë, të lidhin duart, kur të lavdërojnë, të thonë: “Të lumshin duart!”, “Duar flori!”.

Hapni fjalorin dhe shikoni ç’thuhet për fjalën “dorë”:

Dorë e hekurt, dorë gjakatare, i ka lyer duart me gjak. Në njëërën dorë kazmën, në tjetrën pushkën, dy duar për një kokë, asnjë s’të kruan si dora jote, me dorë në zemër, e kapën me presh në dorë, dorështrenguar, i bie me dorë, ç’i sheh syri ia bën dora, ia shkurtoi dorën... e të tjera e të tjera, sepse të gjitha punët bëhen me duar, ndaj urimi, si lavdet ashtu dhe rrufetë, i derdh mbi duart.

Dora jonë - dor’ e zezë, dor’ e fortë, nga dora në dorë, i futi duart, ka gisht, gishtin në plagë, gishti i unazës, gishti i pushkës...

¹ Qëllim, mendim.

Shkenca zbuloi se gjurmët e gishtave të njeriut janë të ndryshme për çdo person, ndaj, tashmë, s'është njëlloj të hedhësh gurin e të fshehësh dorën, se gjurmët e gishtave në gur na zbulojnë dorasin¹.

Të gjorat duar duhet vetëm të binden, të punojnë dhe të ndëshkohen. Vetëm në një rast duart hakmerren me kokën, atëherë kur vetë truri iu urdhëron që ta rrahin atë vetë; dhe vetëm duart e bëra grusht nuk ngopen së rëni kokës me grushte.

Më jep një dorë.

Dora vetë.

Dora e djathtë.

E ka prishur dorën.

Duar flori.

E futi në dorë.

I erdhi në dorë.

Nga dora në dorë.

Dorë e gjatë.

I dhanë dorën.

Pas dore.

I zgjati dorën.

Një dorë muhabet.

Punë dore.

Granatë dore.

Lojëra me dorë.

Dorë e parë - dorë e dytë.

¹ Ai që vret me dorën e vet.

Nën dorë.
Doli nga dora.
Me dorë në zemër.
Fut duart.
Njërën dorë në bakllava, tjetrën në revani.
I ka lyer duart me gjak.
I shtrin dorën.
I nxjerr gështenjat nga zjarri me duart e të tjerëve.
Në njërën dorë kazmën në tjetrën pushkën.
I puth dorën.
Ia shkurtoi dorën.
Ç'i sheh syri ia bën dora.

Çka të thotë baba!

Po kërkonim vendet e xhirimit për një film të ri. Atë natë kishim fjetur në Rrëshen dhe në mëngjes, pasi morëm me vete shefin e arsimit të qytetit, u nisëm me një makinë tip “Gaz” shtatëvendësh për në drejtim të Shpalit. Kërkimi i vendeve për xhirim është një punë e bukur; të duket vetja si një eksplorator i ngeshëm, që ke kohë të sodisësh natyrën, të ndalesh ku të duash, të bisedosh me njerëz, të bësh fotografi... me një fjalë, është si një ekskursion “turistik”, që të jep një gëzim të brendshëm, sidomos kur puna të ecën mbarë dhe gjen vende interesante për të xhiruar skenat e filmit të ardhshëm.

Në Shpal, u afrua te makina një djalë rreth dymbëdhjetë vjeç dhe na pyeti nëse mund ta merrnim deri në Orosh. I thamë se kishim punë në Shpal, po mund të shkonim edhe në Orosh.

Kur u kthyem pas një ore te makina, djalin e gjetëm aty, ulur te një gur në anë të rrugës. Sa na pa, u ngrit. Kërkesën nuk e përsëriti me gojë, por me sytë e mëdhenj e të shkruar, që i kishte shumë të bukur, aq sa unë u afrova duke e vështruar ngultas. Qerpikët e dendur e

të gjatë, dukeshin si të bërë me rimel e të vizatuar me laps, që do t'ia kishte zili çdo vajzë moderne.

- Shiko mo çfarë sysh! - thirra unë për të tërhequr vëmendjen e shokëve.

Djali, as u turpërua, as u shqetësua, po me një ndjenjë dinjiteti prej burri vazhdoi të më shikonte në bebe të syrit. Djali i kishte të gjitha tiparet e bukura, po sytë ishin poli magjik i portretit të tij. Sytë e tij ishin të përkryer, siç është e përkryer natyra, në shfaqjet e saj më poetike. Ishin sy që do të doja t'ia tregoja gjithë botës, për t'i thënë: ja një vepër e përsosur. Përnjëherësh më shkrepri në kokë dëshira për një film, me këtë djalë, me këta sy.

Makina u nis dhe unë sodisja djalin që ishte ulur përballë meje.

- Si e ke emrin?

- Nikollë.

- Nga je?

- Nga Oroshi.

- Në ç'klasë je?

- Në klasë të pestë.

Më bënte përshtypje qëndrimi i tij i pavarur, që nuk donte të dinte kush ishim, çfarë pune bënim etj.

- Çfarë ke qejf të bëhesh?

- Çka të thotë baba! - u përgjigj djali shpejt, pa hezitim e pa u përkëdhelur, si bëjnë shpesh fëmijët e qyteteve kur u bën një pyetje të tillë.

- Mirë, baba, po ti vetë çfarë ke qejf të bëhesh?

- Çka të thotë baba, pra! - e pati përsëri përgjigjen e gatshme Nikolla. Unë shikova nga shefi i arsimit,

që ishte vendas, për një shpjegim të heshtur. Ai më buzëqeshi dhe u kthye nga Nikolla që e kishte përbri.

- Po ti thuj dëshirën tande, he burrë, se nuk t'vret baba.

- E thashë një herë, pra, çka të thotë baba!

Nikolla nuk e fshihte shikimin, përkundrazi të shikonte drejt në sy dhe isha unë që detyrohesha të largoja shikimin nën fluksin dërrmues të asaj energjie që rrezatonin sytë e tij. A thua vërtet ai fëmijë nuk kishte dëshira të vetat përveç atyre të të atit?

- Ku punon baba? - vendosa ta ngacmoj Nikollën te pika e tij e dobët, tek i ati.

- Në sharra.

- Po a nuk të ka thënë baba çfarë ka dëshirë që të bëhesh ti?

- Jo, ende s'ma ka thanë.

- Po ti nuk e ke pyetur?

- Jo.

- Pse?

- E di vetë ai kur duhet me e thanë?

M'u duk se kisha të bëja me një arrë gungë, që ishte e pamundur ta çaje me duar dhe që për ta çarë duhej goditur me ndonjë send të fortë. Më hipi një inat i brendshëm për ta thyer këtë lëvozhgë, brenda të cilës duhej të fshihej një vullnet i ndrydhur, gjë për të cilin flisnin ata sy të gjallë dhe energjikë. Gjëja që më linte një shije të hidhur ishte fakti që Nikollës nuk i vinte aspak keq, që jeta e tij varej nga dëshirat e të atit. Përkundrazi, ai dukej sikur krenohej me këtë. Nuk

ndieja asnjë lloj hipokrizie në ato që thoshte. Nga ana tjetër, kisha bindjen që ai fëmijë nuk ishte nga ata që nuk kanë dëshira e ëndrra. Kaq aktor i mirë të ishte që të interpretonte me një vërtetësi aq të madhe?

- Mirë, Nikollë, ta zëmë se baba nuk është... cila është dëshira jote?

- Po baba asht se!

E ndjeva që po kapitulloja, dyert e kësaj kështjelle të vogël gungëse ishin të mbyllura hermetikisht. Rashë në mendime. Për një kohë të gjatë u pamë sy më sy me Nikollën. Makina na tundte e shkundte ngaqë rruga ishte e paasfaltuar. Ndonjëherë Nikolla më buzëqeshte dhe zbulonte dhëmbët e bardhë e të rregullt, buzëqeshja i jepte akoma më tepër nur syve të tij. Ndoshta do ta kisha pyetur edhe për shumë gjëra të tjera, po ngaqë biseda jonë ngeli që në pyetjen e parë, u bë më i vështirë vazhdimi. Desha ta pyesja në kish parë filma dhe cilët i kishin pëlqyer. Sigurisht që kishte parë, sepse autokinemaja e Rrëshenit shkonte në të gjithë fshatrat. Nuk e pyeta, kisha njëfarë frike mos zhgënjehesha nga përgjigjja që do merrja. Të paktën, ruaja disi të paprekur imazhin e atyre syve të bukur e të pastër. Heshtëm për një kohë të gjatë. Po i afroheshim Oroshit.

- Po të bëjë secili sipas kokës së vet e merr lumi shpin', - tha papritur Nikolla.

“Foli më në fund dhe baba”, thashë me veten time dhe e kalova shikimin nga Nikolla te të tjerët, të cilët vunë buzën në gaz. Arra gungëse mori të plasur, po jo

nga jashtë, por nga brenda, nga presioni i asaj energjie të ndrydhur.

- Pse, po të kesh dëshirë të bëhesh artist filmi e merr lumi shtëpinë? - i thashë unë.

- Ho, pse punë është me kenë artist filmi?

- Po mirë, atëherë, inxhinier.

Nikolla qeshi, i ndriti fytyra dhe mohonte me kokë.

- Zooteknik.

... Nikolla qeshte e mohonte.

- Doktor.

- Agronom.

- Filozof.

- Mësues.

... Nikolla qeshte me gjithë shpirt, sikur po e gudulisnin dhe nga kjo guduli ndiente një kënaqësi të madhe.

- Hë, pra, cila është dëshira jote?

- Gjeolog, po të dojë dhe baba, - tha Nikolla.

Me siguri djali i Nikollës, kur ta pyesin çfarë ke dëshirë të bëhesh, do të thotë menjëherë, pa shtuar: “Po të dojë dhe baba”.

Figuranti

Hamzai ishte një plak shtatëdhjetëvjeçar, trupmadh dhe shumë i fortë, që kish qejf të matej me djemtë e rinj në rrokje për beli e në thyerjen e krahut. Kish një kokë të bukur malësori dhe një palë mustaqe kreshniku. Natën punonte si rojë në një magazinë, kurse ditën vinte figurant në grupin tonë të filmit. Në pauzat e punës ne e shtynim të rrokej me ndonjë nga djemtë e grupit. Hamzai pranonte duke thënë: “Vetëm pa hile”, që do të thoshte se nuk pranonte kapje e marifete të tjera të sportit të mundjes. Ato për të ishin hile.

Në film, Hamzai, ishte bashkë me një grup pleqsh, që mbanin kuvend. Ai qëndronte në krah të aktorit kryesor, si plaku i dytë i kuvendit, vepronte natyrshëm: pinte duhan, miratonte, ose mohonte me kokë, shtrinte me dorë mustaqet dhe dëgjonte i përqendruar... Fjalë nuk kishte për të thënë, veç ndonjë “po” ose “jo”, ose ndonjë mërmërimë pëlqimi ose mohimi. Ne na pëlqente shumë portreti i tij: balli i lartë, vetullat e drejta, me fije të ashpra e të ngatërruara, dhe me sytë bojëqielli, një kaltërsi e kulluar qiellore. Çdo gjë në portretin e Hamzait fliste për pastërti race. Mënyra si e vinte

plisin dhe lidhte rreth saj rubën, nënvizonin burrërinë dhe krenarinë e malësorit. Piktorët dhe turistët me fotoaparate, i kanë shumë qejf tipa të tillë, të veçantë, që duket sikur vijnë nga thellësitë e eposit dhe baladat. Mustaqet ishin krenaria e Hamzës. Kur piktori i grimit, ditën e parë të xhirimit për Hamzanë afroi duart te mustaqet e tij, ai u tërhoq vrullshëm mbrapsht dhe tha në mënyrë kategorike:

- Jo! Nuk preken me dorë mustaqet e burrit!

Piktori buzëqeshi, i rrudhi supet dhe tha:

- Mirë! - dhe i kërkoi që t'i rregullonte pak me duart e tij, gjë që Hamzai e bëri plot krenari e dinjitet.

Sipas skenarit, do të xhirohej një episod, ngjarjet e të cilit zhvilloheshin disa vjet më vonë dhe regjisori i kërkoi piktorit të grimit t'ia ndryshonte formën e mustaqeve! Kërkoi që ato të ishin më të rrëzuara dhe me më shumë thinja, për të nënvizuar kalimin e kohës dhe gjendjen shpirtërore në përputhje me atmosferën e episodit.

Hamzai nuk pranoi me ia prek kush mustaqet dhe tha se mund të merrnim një tjetërkënd në vend të tij, kishte plot burrecë. Nuk e kuptonte që nuk mund të zëvendësohej, sepse ishte xhiruar në disa skena të mëparshme.

Piktori i grimit i tha regjisorit, i cili tundi kokën, buzëqeshi shtrembër dhe kërkoi me sy Hamzanë. Iu afrua nga mbrapa dhe e kapi në befasi: ia përdrodhi dhe ia uli të dy krahët e mustaqes duke thënë gjithë teatralitet:

- Hamza, ti nuk je malësor, ti je aktor, ti je aktor i madh, ti nderon familjen, fisin, kooperativën... Ti do të bëhesh i famshëm, Hamza, - dhe vazhdonte t'i ulte dhe përdridhte mustaqet.

Hamzai, pas një reagimi, nuk kundërshtoi më: “akti i zhburrërimit ishte kryer”. Figurantët e tjerë qeshën. Buzëqeshi nga halli dhe Hamzai, dhe pëshpëriti:

- Me pas ken një koh tjetër, pushka na ndate!

Në kohën që jetonim kjo tingëlloi pak qesharake: jetonim në sistemin e diktaturës së proletariatit, që e kishte çarmatosur të gjithë popullin. Malësorët e vuanin në heshtje këtë çarmatosje, sepse në shoqërinë kanunore të maleve, malësori dhe pushka ishin një binom që kishte bërë histori për mirë e për keq, duke i kategorizuar bëmat si pushkë e mirë; pushkë e keqe.

- Hamza, do përjetësohesh në film, do të të shohin fëmijët, miqtë e shokët. Ky është Hamza ynë, do të thonë, artist filmi, - i dha kurajë asistent regjisorit.

- Jo, he burrë, nuk jam mangut për atë, më paguani ato pare, atë bani.

Atë ditë Hamza u bë i heshtur varr. Ishte fyer. Ashtu si duke luajtur kishte ndodhur një akt i rëndë dhunimi: një burrë ishte zhburrëruar... Sipas kanunit, Hamza kishte të drejtë të vriste regjisorin për të vënë nderin në vend - gjë e pamundur, ndaj uli kokën, ndezi cigare pas cigareje dhe u bë i heshtur si varri dhe në atë heshtje mendonte shpagimin, hakmarrjen.

Të nesërmen, të gjithë pjesëtarët e grupit u pataksën kur panë Hamzën, që mezi e njohën, ngaqë kishte rruar mustaqet.

Lajmi u përhap shpejt dhe të gjithë rrinin e qëndronin përpara Hamzait, që pinte duhan e ngrinte hera-herës kokën e shikonte.

Hamzai nuk ishte më kreshniku i baladave. S’i kishte më hije as plisi, as ruba, dhe kokën e mbante ndryshe.

Pyetjes, “ç’ke bërë kështu Hamza?”, iu përgjigj:

- Me mustaqet e mia baj çka du vetë.

- Injorant! - tha asistent regjisori.

Në situatën e krijuar, u vendos që piktori i grimit t’i përshtaste një palë mustaqe artificiale.

Hamza rrinte i qetë. Piktori i grimit me gishtat e gjatë i ngjiti mustaqet e reja. Hamza ndjeu neveri dhe i erdhi për të vjellë, po e mbajti veten. Piktori i grimit ia rregulloi me mashë të nxehtë, ia kreu dhe përfundimisht ato dukeshin afërsisht si mustaqet e vërteta të Hamzait.

- Këto janë tuajat, bani me to ç’të doni, - tha Hamza. Këto ishin fjalët e para që tha atë ditë. Këto ishin dhe të fundit.

Regjisor, gjatë punës, e ndjeu që Hamza nuk vepronte më natyrshëm: të paktën, atë gjestin e tij të bukur kur shtronte mustaqet, njëherë majtas e njëherë djathtas, nuk e bënte më, nuk e çonte më dorën te mustaqet. Bënte ta ngrinte dhe ndalonte e kthehej mbrapsht menjëherë.

Dy Zefat

Për çdo verë, me mbarimin e shkollës, gjithë familja jonë zbriste në Jal, në anë të detit, ku kishim një shtëpi të vogël, një konak, një bahçe me portokaj e pemë të tjera frutore dhe plot perime. Tre muajt e verës jetonim aty: të rriturit punonin, ne djemtë, të shumtën e kohës, e kalonim duke u larë në det, duke peshkuar me kallam e duke vrarë zogj me llastiqe. Vishnim vetëm një palë të mbathura, me të cilat laheshim në det dhe na thaheshin në trup. Flokët i kishim të qethura zero.

Ndërtesa e postës së kufirit bregdetar ishte në faqe të kodrës mbi det. Në majë të saj ishte pika e vrojtimit, ku gjithmonë dukej silueta e një ushtari me dylbi. Natën, kufirin e patrullonte, me ndërresë, një treshe ushtarësh. Në një orë të caktuar paradite, ushtarët jashtë shërbimit zbrisnin në plazh dhe laheshin në det. Aty u njoha me ta dhe bëra miq dy Zefat: njëri quhej Zef Luca, tjetri Zef Sherri, djem nga Mirdita. Na çudiste emri Mirditë, duke fantazuar që mund të ketë edhe ndonjë vend me emrin “Mirëmëngjes” o “Mirëmbërëma”.

Zef Luca ishte bardhosh nga fytyra, me sy bojëqielli dhe qerpikë të dendur të kthyer përpjetë, i gjallë,

shpotitës e lojçak, që qeshte me lot, me shkak e pa shkak. I binte çiftelisë, që mua më dukej si mandolinë e bërë vetë. Hipte mbi një shkëmb me pamje nga deti dhe këndonte me zë të lartë koke: një të kënduar i një soji tjetër nga ai i anëve tona... nuk kuptoja asnjë fjalë nga ato që thoshte Zefi, më dukej se këndonte në një gjuhë tjetër, jo shqip.

Zef Sherri ishte i qetë e fjalëpakë: dy sy të vegjël të zinj të futur thellë nën vetullat e rënda. Mustaqet ishin krenaria e tij. Kur hiqte bustinën¹ dhe zbulonte kokën e qethur zero, dukej sikur mustaqet i zmadhoheshin. Për Zefin tjetër thoshte: “Asht i marrë”. Na bënte përshtypje dhe gajaseshim që ushtarët, alamet djemsh, nuk dinin not dhe kishin shumë frikë nga deti: pllaquritëshin në cekëtinë e bërtisnin si në pyll në dialektin e tyre të vështirë për ta kuptuar. Me kohën, mësonin not të gjithë, në një stil të shëmtuar, që ne e quanim not qeni.

Nuk kishin rroba banje, të gjithë laheshin me benevrekët prej bezeje. Kur afronte koha për t’u larguar nga plazhi, i hiqnin benevrekët, i shtrydhnin fort dhe i ndernin mbi rërën e nxehtë, që t’u thaheshin, se do t’i vishnin prapë. Këto veprime i bënë prapa shkëmbinjve dhe me shpinë nga plazhi, ku kishte shumë pak njerëz. Megjithatë, ne ua kishim parë “turpin”: obobo, sa i madh dhe i rrethuar me flokë të zinj! Na dukej që me këto shikime të vjedhura kishim bërë mëkat, po kjo nuk na e pakësoi kureshtjen për të mësuar edhe më tej të fshehtat e të rriturve.

¹ Kapelë.

Prindërit tanë i afronin ushtarët, se ishin larg familjeve dhe kishin nevojë për një fjalë të mirë... i gostitnin me frutat e bahçes dhe ndonjë kafe e raki. Për bukë s'kishin nevojë, se ushtrisë buka nuk i mungonte, kurse populli, miellin e bukës e kishte të racionuar. Në qytete ishte sistemi i triskëtimit.

Duke e ditur këtë gjë, Zef Sherri, kur kishte natën e patrullimit të kufirit bregdetar, shkëputej nga dy shokët e tjerë dhe vinte te konaku ynë, te tarraca në oborr, ku flija unë. Më pëlqente të flija jashtë, duke parë yjet dhe duke fantazuar. Edhe tani në pleqëri, të njëjtën gjë bëj tek i njëjti vend, vetëm se tani monologu është tjetërsoj.

Zefi ecte si cub pa bërë zhurmë, dhe më zgjonte duke më prekur me majat e gishtave në sup:

- Taç, o Taç! (“Taç” do të thoshte Taço, emri im i shkurtër...)

- O, o Zef?!

- Të kam sjellë i buk’! - dhe më zgjaste një bukë të madhe ushtrie.

- Po pse, o Zef?!

- Ani he burr’, ka dërzhava¹, e ju jini pak ngusht’ me bukën... E di Zefi!

- Faleminderit, po unë me se të të qeras tani në mes të natës.

- Kurgja, jena gostit boll prej jush, falemners!

Dridhte një duhan dhe e pinte gjithë lezet duke më treguar histori trimërish:

¹ Qeveri.

- ... Nue Bajraktarin nuk e merr plumbi, se â trim.

- Si nuk e merr, cili plumb?

- Plumbi i pushkës, or ti?!

- Mos fol përralla!

- Baj be, mor! Nuk e merr, se â trim?! A din ti çka domethanë trim?!... Nuk e çpo plumbi trimin, vjen fill godet në trup të trimit dhe bie poshtë si gjethi në vjeshtë.

- O Zef, me gjithë mend e ke?!

- Për at' Zot, mor!

Kishte bindje të palëkundur, nuk kishte burrë që ia ndryshonte mendjen.

Modeli i burrit trim për Zef Sherrin, ishte cubi, dhe rrëfimet e tij ishin me bëma cubash, që më tepër më ngjanin si hajni sesa trimëri.

Ishte e kotë të kundërshtojë në ato që thoshte.

- Kanuja e thot ishtu, jo Zefi, dhe po e tha kanuja, s'ka burr që e lun, or ti!

- Po çfar është kanuja? - për herë të parë po e dëgjoja fjalën kanuja.

Zefi tundi kokën i sikletosur për të shpjeguar me fjalë ç' ishte kanuja.

- Asht si rregullorja në ushtri, me mbajt rregull ndër fise... Mblidhen burrat në kuvend me da sherret.

- E kuptova! Si pleqësia te ne.

- Po, mër! - u entuziazmua Zefi.

- ... Po pse e ke mbiemrin Sherri?

- ... S'di gja, po t'parët do ta ken ba ndoj sherr të madh dhe na ka ngel sherri... E tash, ma bafsh gjumin e amël...

Dhe largohej si cub pa bërë zhurmë fare, duke shkelur gur mbi gur.

Këngët e Zef Lucës filluan të më pëlqenin. Iu luta Zefit të m'i thoshte fjalët ngadalë e të shqiptuara mirë; dhe jo vetëm u befasova, por edhe u turpërova, sepse fjalët e disa këngëve ishin me llafe turpe:

*“Moj e mira ma shtro shtratin,
Meno mir për mu t’ngratin,
Mu të ngratin, mu të mjerin,
Tuj ra bor’ e tuj fryj veri,
Tuj fry veri e tuj ra bora,
M’u ka tret martinja n’dor”.*

Kur e pyeta se ç’është martinja, ai zgjati dorën te bibilushi im.

- Ç’ai miku aty!

U tërhoqa i turpëruar dhe m’u përfytyrua ai i Zefit në plazh. Repertori i Zefit kishte këngë akoma më shqeto:

*“Moj e mira ç’a ty u fenë,
Ma jep teshën si përmyer,
Nuk ta jap se po ma shqjerr;
Ne ta shqjerrsha ta pagjuj,
Ne të vënça gja mos thuj”.*

Këto ishin mësimet e para në lëndën e edukatës seksuale që mora nga mësues Zef Luca nga Oroshi i Mirditës. U përballa me një zhgënjim tronditës:

“Mësova se edhe prindërit e mi bëjnë llafe turpe!”

Siç bëjnë të gjithë kafshët: gomarët, dhentë, dhitë, që pjellin keca, qengja e kërriça, njerëzit lindin fëmijë.

Shkova në shtëpi me një ndjenjë zhgënjimi e neverie, që e vunë re, dhe gjyshja më pyeti:

- Ç’ke, mos je sëmur, pa dale ta shoh ballin?

- Nuk dua! Nuk dua! Nuk ju dua fare, as bukë nuk do ha, dhe do iki nga shtëpia.

Gjyshja e kuptoi që me mua kishte ndodhur diçka serioze... Erdhi pas meje, më arriti te fiku i madh shëngjinas, më pushoi së qari dhe më shpjegoi të gjitha “sekretet” e jetës, që s’ishin gjë tjetër veç vullneti i Zotit mbi tokë. Ajo ishte shumë besimtare.

Çdo dy vjet vinin ushtarë të rinj dhe ne miqësoheshim me ta, po të dy Zefat nuk i harrova kurrë. Pas shumë vitesh, kur puna më çoi në Mirditë, pyeta për dy Zefat, po nuk i gjeta në morinë e Zefave që kishte krahina. Kishin kaluar shumë vite.

Fotografia

Plaka kishte një copë herë që donte t'i thoshte së resë, nuses së djalit, t'i jepte fotografinë e të shoqit, që ishte e varur në mur në anë të djathtë të krevatit, ku kishte ditë që dergjej e sëmurë. Ecejaket e saj i ndiqte përmes derës së hapur të dhomës dhe priste çastin e volitshëm që t'i thoshte, sepse ajo do të ikte në punë e ngutej: vraponte nga dhoma e saj në kuzhinë, nga kuzhina prapë në dhomë. Fletët e dollapit e sirtarët e komosë hapeshin e mbylleshin me zhurmë.

“Ta marrë dreqi ta marrë!...” Nusja diç kërkonte e nuk e gjente. Nga kuzhina dëgjohej gugatja e fëmijës të bërë gati për në çerdhe.

I biri gjithmonë ikte i pari, se e kishte punën larg. Ajo i bënte kafënë të birit dhe e përcillte te dera, duke i fërkuar shpatullat me dorë dhe duke i uruar ditë të mbarë. Kur ajo sëmurej e zinte krevatin, rregulli prishej dhe i biri ikte edhe pa e pirë kafënë ndonjëherë, gjë që ajo e vuante si një faj të sajën dhe thoshte me vete: “Më raftë pika, iku djali pa pirë kafënë!”.

Hera-herës sëmurej. Të keqen e kishte te mesi e te këmba. Shpesh mbërthehej keq e bënte ditë e javë

në shtrat. Kur bëhej mirë, i shtohej dhe humori, se ishte grua me humor. E tillë kishte qenë gjithë jetën, e fortë, e gjallë e kureshtare. Plakë e bukur dhe e pastër. Flokët ngjyrë gështenjë të bollshëm e të gjatë me ndonjë thinjë tek-tuk, ia kishte zili edhe e reja. E reja e donte dhe e respektonte edhe për diçka tjetër: vjehrra ishte “përparimtare”, gjithmonë merrte anën e saj në grindjet me të shoqin. Nëse ai i kërkonte llogari, ku ishte vonuar, përnjëherë ndërhynte ajo: “Ç’të duhet ty!”. Në të tilla raste e vinte në lojë të birin me romuze dhe kënaqej e qeshte, kur ai bëhej nervoz, dhe përfundonte duke thënë: “Burrë është ky?! Burrë kisha unë”. Në një rast të tillë, i biri i ishte përgjigjur pa e fshehur nervozizmin. “Na plase me atë burrin tënd”. Dhe ajo nuk ia përtoi: “Burri njëherë e lidh me zinxhirë të artë gruan, çapaçul”, dhe kishin qeshur me të renë sa ishin gajasur.

Ndiqte të renë dhe priste çastin e volitshëm, që t’i thoshte për fotografinë.

Ndonëse tek i biri e ndiente veten shumë mirë, ndjenja e një lloj syrgjynosjeje nuk iu nda. I dukej vetja si limoni i mbjellë në fuçi në ballkonin e kuzhinës. Kur ishte mirë e lëvizte, i pëlqente të rrinte në ballkon pranë limonit... që i dukej si jetim, shëndetlig e trupvogël, ndaj kujdesej sa mundte për të.

Ditën që kishte mbyllur derën e shtëpisë në fshat, kishte qarë shumë. Kishte kohë që i biri i lutej të vinte në Tiranë, s’kish kuptim të rrinte vetëm e sëmurë në kujdesin e gjitones.

Limoni e lidhte me fshatin, me pemët, me natyrën. E ndiente që me limonin kishin një fat të përbashkët.

Ndonëse e reja i bënte gati që në darkë, ç’i duhej, në mëngjes, prapë dilnin gjëra të paparashikuara: se ku zhdukej rripi i padesysë, se ku humbiste një dorashkë e fëmijës, s’gjendej te vendi çelësi i shtëpisë... sigurisht, gjëra të vogla, po që në ngutjen e mëngjesit të mërzhisin e të bëjnë nervoz, sepse të vonojnë në punë dhe vonesa në punë është bela, këtë e dinte plaka, ndaj dhe priste çastin e duhur për të bërë kërkesën e saj. Kur nusja mori krehrin dhe e kaloi shpejt e shpejt dy-tri herë në flokët e shkurtër, ajo e kuptoi që s’kishte ç’të priste më...

- Nuse, të keqen, ma zbrit një çikë plakun nga muri.

- O, dhe ti mama... - dhe gati me vrap hyri në kuzhinë, rrëmbeu djalin, çantën, ombrellën dhe, duke thënë “ditën e mirë”, përplasi derën. Hapat e saj duke zbritur shkallët u shuan shpejt dhe në apartament ra një heshtje e thellë.

- Iku, more, iku - pëshpëriti e mërzhitur.

Nga jashtë dëgjoheshin përplasjet e shumta të takave në trotuar, njerëzit nxitonin për në punë.

Ajo ngriti shikimin te fotografia e të shoqit të varur në të djathtë.

Burri kishte dalë me gushë përpara dhe pak i vërejtur, serioz. Fotografia ishte riprodhuar nga një fotografi e vogël dokumenti dhe e rënduar me retush. Plaka nuk ia ndante sytë derisa shikimi iu turbullua nga dy pika lot. Nxori shaminë nga nën jastëku dhe i fshiu duke nxjerrë një “ah!” të rënduar me kujtime.

Pas pak, zhurma e takave në trotuar u fashit. Iu duk vetja si në fundin e një pusi të thellë. Mbi komodinë, në të majtë të krevatit, ishte tabakaja me mëngjesin, ilaçet dhe gotën e ujit. Ç’i shkrepiti sot për fotografinë e të shoqit? Nga i kishte ardhur kjo dëshirë? U mundua ta lidhte me ndonjë ngjarje. Po jo... U kujtua, data ishte... Po prapë jo... Sapo i kishte dalë gjumi, që pa zbardhur i kishte lindur kjo dëshirë. U mundua ta lidhte me ndonjë ëndërr, po prapë nuk mbante mend gjë: megjithatë, dëshira nuk i pakësohej, por po i shtohej dhe shpresonte që kur ta kishte fotografinë në duar, si me magji do të shkoqitej kjo punë.

Kishte qenë vajzë rebele dhe ishte rrëmbyer me dëshirën e saj. Ikën të dy nga fshati dhe u vendosën te miq të tij në një fshat tjetër. Këtë e dinin të gjithë. Jeta e saj kishte qenë e vështirë, por edhe inati i saj nuk kishte qenë më i pakët. Trime vetë, trim dhe i shoqi. Të dy ishin mbrehur në parmendën e jetës e kishin çarë brazdat e saj. Kishte katër djem e dy vajza, ishte gjyshe e stërgjyshe, po një kohë të gjatë ndenji vetëm në fshat, priste e përcillte fëmijët. Kur e ndjeu se po i lodhte, me hallet e shëndetit të saj, erdhi te djali i vogël.

Plaku e shikonte nga korniza, i krekosur, sikur kishte dashur t’i thoshte fotografit: “Ja ku më ke”, po ato fjalë ia thoshte kujt do që hidhte shikimin te fotografia e tij: “Ja ku më ke”.

Plaka vendosi, mënjanoi mbulesat dhe ngadalë me lëvizje të pasigurta uli këmbët nga krevati. Ndaloj një çast. U ndal përpara, sa arriti karrigen që ishte afër dhe e

shtyu te muri nën fotografi: rrëshqiti shikimin përpjetë te plaku dhe mati lartësinë. Syri ia hante. I ndihmoi trupit me duar, dhe nisi të çohet. Fytyra iu shtrembërua nga dhembjet, po zë nuk nxori. Kur u ngrit në këmbë, dhembjet iu qetësuan. Nga krevati te karrigia ishin vetëm dy hapa. Rrëshqiti përsëri shikimin përpjetë dhe e ndali te fotografia. “Erdha, erdha”, si çupë e dashuruar, që vonohet në grishjen dashurore të djalit. Hodhi hapin e parë... hodhi të dytin dhe u kap te shpina e karriges. E ndjeu veten të sigurt. Ngriti njërin gju të këmbës në ndenjësën e karriges, pastaj tjetrën dhe e ndjeu se u lodh. Druri i karriges i vriste kockat e plakura. Ndhmoi trupin me të dyja duart, e mbërthyer te shpina e karriges, anoi pak trupin majtas, dhe ngriti këmbën e djathtë, që më në fund e mbështeti në ndenjësë, pranë gjurit të këmbës së majtë. Ndaloi të merrte veten. Tani ishte më e vështira, se ndonëse e ndihmonin dhe duart, gjithë pesha e trupit do të binte mbi këmbën e djathtë. I mblodhi gjithë fuqitë, dhe nuk ishte hera e parë që në jetë i ishte dashur të mblidhte gjithë fuqitë, po këtë herë e dinte që ato gjithë ishin pak, po duhet të mjaftonin... Ngadalë lëvizi përpjetë, mbi këmishën e gjatë prej fanellate me ca lule të vockla, mbi shpinë i vareshin flokët ngjyrë gështenjë me moshë vajzërie. Ngjante si një shenjtoqe që prirej përpjetë altarit të perëndisë së vet... E shkëputi dorën e djathtë nga shpina e karriges e rrëshqiti përpjetë murit derisa gishtat prekën kornizën e fotografisë, me majat e gishtave e ngriti kornizën nga muri për ta kapur, po në këtë çast trupi i mori majtas

dhe si në një film të ngadalësuar filloi rënia. Majat e gishtave i dhanë vetëm një shtytje fotografisë, që lëvizi njëherë majtas, pastaj djathtas, dhe ndaloi shtrembër, ndërkohë që trupi i saj u përplas me zhurmë të mbytur në dysHEME... Nga shkolla tetëvjeçare, që ishte matanë rrugës, u dëgjua thirrja në kor e fëmijëve të rreshtuar në oborr: “Gjithmonë gati”, po sot ajo nuk e dëgjoi.

Si u largua mjeku, që i siguroi se veç disa shembjeve pa rëndësi s’kishte asgjë për t’u bërë merak, si pa e kuptuar bëri përpara ana komike e ngjarjes.

- Më duket, deshi të të rrëmbente prapë, i dashuri yt. Te prapësitë e ka mendjen, shih si shikon shtrembër, - tha i biri duke qeshur dhe e drejtoi fotografinë.

Buzëqeshjen e miratoi me kokë dhe ajo e përsëriti me një qortim të ngrohtë:

- Te prapësitë, te prapësitë...

- Po ç’ t’u tek pikërisht sot... Nuk mund të prisje?

Plaka prapë buzëqeshi dhe si gjithmonë, që nuk duronte të dilte e humbur, tha duke iu drejtuar të resë, e cila heshtte me një ndjenjë faji:

- Burrë është ky? Burri një herë e lidh gruan me zinxhir ari.

Monolog në mesnatë

Në *Rrugën e Barrikadave* ka qenë dikur një hotel i vogël me emrin e madh “Butrinti”. Ndërtesë e vjetër dykatëshe: në katin e parë ishte restorant “Peshku”, në katin e dytë hoteli, ku të çonin një palë shkallë druri.

Në këtë hotel u vendosëm së bashku me kolegun tim, L. G., pas përfundimit të studimeve në Moskë.

Ishim emëruar kinooperatorë në Kinostudion “Shqipëria e Re” dhe banonim te hotel “Butrinti”, kategoria e dytë, dhoma nr. 12, çmimi 50 lekë.

Dhoma ishte në fund të korridorit, në kënd të ndërtesës; dysHEME druri e vjetër gjithë të çara, dera e ballkonit mezi hapej, se ngecte në dysHEME, muret gjithë njolla... as lavaman, as pasqyrë.

Në mur, mbi kokën e krevatit tim, në një copë kartoni të bardhë kisha shënuar katër vargje të Pol Elyarit:

*“Çdo pemë në ajër ka vendin e vet,
Çdo gur në tokë ka peshën e vet,
Çdo burim nën tokë ka rrugën e vet,
Dhe vetëm ne nuk kemi zjarrin tonë”.*

Cilido nga shokët tanë që vinte të na vizitonte, si hapte derën dhe përshëndeste, menjëherë fokusohej te vargjet e Elyarit mbi kokën e krevatit tim. Dikush i lexonte në heshtje, dikush i mërmëriste, po dikush edhe i recitonte: secili, në urtësi të natyrës dhe temperamentit, bënte dhe ndonjë koment.

Ishte një lloj ankese, sepse ne ishim pa shtëpi; nuk ishte protestë, e nuk e quanim protestë, ruajna Zot, protesta do të ishte, obobo!! Diktatura e proletariatit!

Në atë dhomë, sidomos në mbrëmje kur shihnin dritë, vinin shumë shokë të Kinostudios, por edhe të tjerë: tregoheshin histori, barsoleta, aventura, të qena e të paqena. Në jetën tonë nuk kemi qeshur aq shumë sesa në atë kohë që jetuam në atë dhomë. E kujtonim me nostalgji atë dhomë të keqe, ku nga të çarat e dyshemesë dilnin minjtë që hanin thërrimet që bënim ne. Minjtë, natën na hipnin edhe mbi krevat. Një pasdite vere, një mace iu turr miut që u mundua të futej në brimë të dyshemesë, po ai s'arriti dot se macja e mbërtheu me thonj e dhëmbë, u largua nga dera e hapur e ballkonit nga ku kishte hyrë pa e vënë re ne, dhe kërcëu në çatinë e ndërtesës anësore, ngjitur me hotelin.

Era e peshkut të skuqur, avujt e kuzhinës, haleja e vetme e hotelit në fund të korridorit, një vrimë në çimenton e zezë, zhurma e rrugës, të ftohtit në dimër, vapa në verë, përballoheshin me vitalitetin e moshës, optimizmin, miqësinë, solidaritetin dhe humorin.

Natën vonë binte qetësia, rrugët e Tiranës shkretoheshin: xhan-xhin. Dëgjohej ndonjë mace që

mjaullinte dhe fshesat e jevgave që pastronin rrugët, si dhe bisedat e tyre. Bisedat e jevgave ishin zbavitëse, të lira dhe pa censurë, ku nuk mungonin thashethemet për tradhtitë, xhelozitë, rrahjet etj.

Aty rreth orës 11:00 të natës, një personazh i dehur tapë, që nuk ia pamë kurrë fytyrën, kalonte në rrugën e hotelit poshtë dhomës tonë dhe deklamonte të njëjtin monolog: “Don me ma fut mu, don me më martu me atë kurvën... Kujtojnë se jam i trashë, budall... eeee mor, ju rre menja... kuti votimi a ba ajo... Jo, or, jo, s’ma fusni dot mu!”. Ecte, ndalonte, deklamonte me zë të ngjirur dhe prapë ecte.

Në fillim zëri i tij dëgjohej nga larg, duke u afruar trotuarit protesta e tij qartësohej e forcohej për të arritur kulmin poshtë ballkonit tonë: “Dun me ma prish menjen, ‘a goc e mir, e ndershme, puntore, e bile, ka ene pajë, ene pare... Eeee, me ma fut mu! Ene kujt, mu, qi jom i rraf me voj e me ufull... Nuk e di un kush a ajo?!... Feltere gështejash a...”, dhe vazhdonte kështu të njëjtin tekst derisa zëri i tij i ngjirur shuhej ngadalë, tutje *Rrugës së Barrikadave*, në drejtim të *Rrugës së Dibrës*.

Ky monolog na u bë si ilaç gjumi, refleks i kushtëzuar, dhe sa afrohej ora e caktuar, prisnim të dëgjonim monologun e të dehurit dhe në të vërtetë ai nuk vononte, me largimin e tij na zinte gjumi dhe ne. Dhe kështu për shumë ditë.

Një natë, i dehuri mungoi. Kur mungoi dhe ditën tjetër e kuptuam që me të kishte ndodhur diçka. U prish

“pakti” ynë me të, që kushtëzonte orarin e gjumit. Ç’t’i ketë ndodhur?!

Ditën e tretë, kur pastrueset e natës u afruan pranë hotelit, dolëm në ballkon dhe po i sodisnim... Kur arritën poshtë ballkonit tonë, unë fishkëlleva lehtë dhe ato ngritën kokën, ndaluan në mëdyshje për të qartësuar nijetin tonë:

- Ç’u bë ai i dehuri që nuk do të martohet? - i pëshpërita unë.

- Aaaa, - gratë u çkontraktuan dhe ngritën zërin.

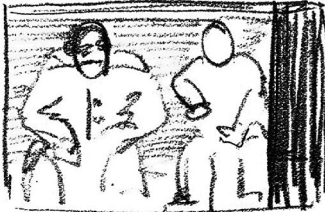
- U martu, me Meremen u martu, - dhe u shkrinë së qeshuri. - Ka ngel shumë i knaq, se e gjeti Meremen të pa prish’, - vazhduan të qeshurën me të madhe. U gajasën, gati u mekën... duke fshirë me mëngë lotët nga gazi, dhe ajo që foli shtoi:

- Ju burrat jini shumë t’mençëm!

335

336

337

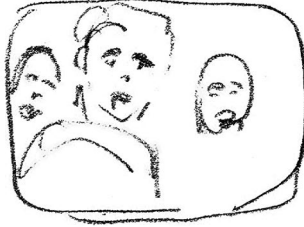
338

339

340

Goxhua

Në redaksinë e filmit dokumentar e kronikal të Kinostudios, një nga redaktorët kishte sjellë një informacion për dy pleq, që bënë rregullisht ecje të gjata e ushtrime fizike dhe gëzonin shëndet të admirueshëm.

Në mbledhjen e radhës të redaksisë u diskutua dhe u vendos të xhirohej një kronikë e shkurtër, për të propaganduar vlerën e ushtrimeve fizike në jetëgjatësinë dhe cilësinë e jetës: shembull pozitiv edhe për rininë. Kjo detyrë iu caktua regjisorit Q. M. Këto i mësova më vonë, kur kronika ishte xhiruar, montuar dhe projektuar në ekran për diskutim e miratim. U habita kur pashë në ekran xha Goxhon, gjithë tim në fshat, dhe xha Kiçon, të dy ish-kurbetllinj të moshuar.

Xha Goxhon e njihja mirë, i kishim shtëpitë fare afër, sipër, në krye të fshatit.

Xha Kiçua e kish shtëpinë në fund të fshatit. Fshati ishte në faqe të malit me pamje të bukur nga deti Jon.

Xha Goxhua kishte bërë rreth 25 vjet në kurbet, me ndërprerje të shkurtra, gjatë të cilave e shoqja,

Katerina, kishte ngelur shtatzënë dhe ai me letër kishte marrë lajmin, se çfarë i kishte lindur, djalë apo vajzë... Kish dy vajza e një djalë. Djali i vetëm i kishte dalë partizan, më 1943: u plagos në një pritë, po nuk vdiq nga plaga, po nga një pneumoni e rëndë më vonë. Ishte 17 vjeç. Vdekja e djalit të vetëm tronditi edhe fshatin. E ëma dhe motrat nuk kishin ngushëllim: ulëritën, prenë flokët, çorën faqet me thonj, dhe ranë në një dëshpërim të rëndë e të pangushëllueshëm. Kjo ishte nga ato lloje vdekjesh që cilësoheshin të rënda. Nuk dihet ku e gjeti ky lajm xha Goxhon... Pas kësaj, ai mbylli kurbetin dhe, në vjeshtën e vitit 1946, u kthye në shtëpi.

Në këtë kohë e njoha dhe unë: një burrë me gjatësi mesatare, i ngjeshur, me duar të mëdha e të forta, e me veprime të sigurta. E folura e tij ishte e ngathët dhe tjetërsoj, e fliste shqipen saktë, po si një i huaj, me ritmin dhe tingëllimin e anglishtes amerikane, nga e cila shpesh përdorte fjalë e shprehje, që mundahej t'i përkthente në shqip, herë me sukses e herë jo.

Barba Goxhua kishte bërë shumë lloje punësh në emigracionin e tij të gjatë, po më shumë kishte shërbyer në marinën tregtare, në vaporë oqeanikë, që ankoroheshin në portet e mëdha të botës: s'kishte vend që lagej nga detet e oqeanet ku s'kish shkelur ai burrë.

Kishte parë e dëgjuar shumë: ishte ndodhur në situata herë dramatike e herë komike.

Mund të komunikonte në disa gjuhë, deri kinezçe: kuptohet, gjuhën e porteve, të kafeneve e të shtëpive publike. Këtë e vërtetova më vonë me gjuhën ruse, që

unë e dija: kishte mësuar disa shprehje, po më shumë sharje: *nu bljad!* (kurvë!). Më fliste fjali rusisht dhe më tregonte historitë e tij nga Odesa. Nëse xha Goxhua do të ballafaqohej me Zorbën e Kazantzakit, të jeni të sigurt se nuk binte më poshtë nga ai në bëma e fantazi; një aventurier i jashtëzakonshëm. Historitë e tij nuk kishin të sosur. Në përgjithësi, fshati kishte jetuar me historitë e kurtbetllinjve... të jetuara e të trilluara...

Sa herë që dilte në qendër të fshatit e në kafene, rreth tij afroheshin burra e të rinj dhe dëgjonin histori të çuditshme. Shpesh i kërkonin të përsëriste ndonjë histori që u kishte pëlqyer shumë. I vetmi që nuk afrohej të dëgjonte, ishte kurbetlliu tjetër, xha Kiçua, që, sigurisht, kishte dhe ai histori për të treguar, po që, o nuk dinte t'i tregonte, o nuk donte, për inat të Goxhos. Ndryshonin njëri nga tjetri: nëse barba Kiçua bëri pasuri në mërgim, barba Goxhua ashtu si iku, ashtu erdhi: kishte dërguar pará, po gjëra të pakta...

Gjimnastikë bënëin të dy, po veç e veç.

Historitë me femra e me shtëpi publike ishin më të pëlqyerat për rininë e fshatit. Xha Goxhua ishte baba dëshmori dhe nuk ia vinin re, ndryshe do ta akuzonin për propagandë borgjeze dhe degjenerim kapitalist.

Aventurat erotike të tij e të marinarëve të tjerë, me femra amerikane, holandeze, franceze, kineze, hungareze, ruse... femra nga të gjitha racat e kombësitë, dhe aftësia për t'i treguar, i eksitonin kaq shumë djemtë, sa një ditë një plak i tha me zë të lartë: “Mjaft,

o Goxho, se i tërbove, u ka zënë dora kallo!”. Djemtë, vërtet eksitoheshin, dhe pa u ndier largoheshin gjoja për nevoja personale.

Mësuesi ua kishte ndërprerë disa herë lezetin, duke i kapur në befasi ish-nxënësit e tij: “S’kini turp, maskarenj!...”, dhe qeshte me të madhe nga kënaqësia që i kishte befasuar në kulm të lezetit.

Kisha vënë re se Goxhua tregonte si histori të tijat dhe subjektet e filmave komikë të Çaplinit, Baster Kitonit, Maks Senetit etj., dhe më zbaviste me fantazinë e tij në shtesat dhe “redaktimet”... Ishte fantastik. Po këtë hile nuk ia kisha treguar askujt, as atij, e kisha mik.

Mbajti gjallë, me histori e përralla gjithë fshatin në kohën para elektrifikimit, kohë pas radios, se televizori ende nuk njihej.

Njëherë, duke udhëtuar nga Saranda për në Vlorë, vendosa të ndaloj në fshatin tim, për një dy ditë, për t’u takuar me njerëzit e mi, për t’u çmallur me shtëpinë, fshatin... plot kujtime, mall, nostalgji... të kaloja dhe nga varrezat për të vënë nga një degë ulliri mbi varret. Shtëpia ishte e mbyllur, që kur u sëmur ime më, familja u vendos në Vlorë.

U përshëndeta me të gjithë njerëzit që takova në qendër të fshatit dhe u nisa rrugës përpjetë për në shtëpinë time.

... Hapa derën, erdha rrotull ngadalë, duke prekur me maja të gishtave sende e orendi të pluhurosura... bisedova me të vdekurit, që më shikonin nga fotografitë

e zbehta në mure... fantazmat e shpirtrave m'u fanepsën në mugëtirë... m'u mbushën sytë me lot që filluan të rrjedhin faqeve... Qava, derisa ndjeva se u lehtësova.

Ndonëse kisha dhe kushërinj, nuk ia prisha ftesës së barba Goxhos, zaten kjo ishte dhe dëshira ime... Po rrinim jashtë në tarracën e tij nga soditej deti e perëndimi i diellit, që çdo mbrëmje, në të gjitha stinët, të falte një tablo të re me larmi ngjyrash e dritëhijesh, që dalëngadalë veniten e kthehen në një mugëtirë që tretet në terr, derisa nga prapa malit del hëna dhe argjendi i saj derdhet nga qielli mbi ullinjtë e fushës së Jonit plot mister. Këto vizione ishin ngulitur në kujtesën time që nga fëmijëria e nuk më ndahen edhe sot që shkruaj për barba Goxhon... A thua vetëm për atë?!

Shijonim rakinë e shtëpisë dhe bisedonim me shikim tutje tek varej mbi vijën e horizontit në det dielli i madh, i madh, ngjyrë llave që zien. U dëgjuan tingujt e kambanave të kishës së Shën Spiridhonit. Kisha kohë që s'i kisha dëgjuar... më befasuan dhe më emocionuan... Me tingujt e kambanave, çdo mëngjes niseshim për në shkollë, se sahat nuk kishin të gjitha shtëpitë. Kambanave u binte kujdestari plak i shkollës, barba Petrua, që vishej me kostum të zi dhe bombe në kokë, kishte qenë kurbetlli në Francë. Kishën dhe shkollën i ndante një rrugicë e ngushtë. Si përballova emocionet, shikova nga xha Goxhua dhe pa fjalë, po vetëm me shikim e mimikë, desha ta di se pse po binin këto kambanat.

- ... Nesër është e diel, bëhet meshë... unë shkoj rregullisht... do vish edhe ti?!

- Mirë! - i thashë, pa u menduar dhe shtova: - Ti mëkatar i madh dhe besimtar?!...

- Prandaj shkoj, të më falen mëkatet.

Goxhua, kur kishte miq, gatuante vetë... hera-herës ngrihej nga tavolina në tarracë dhe shkante brenda për të parë gjellën e për t'i dhënë porosi të shoqes.

Kishte punuar si pjatolarës në restorantin “Maximus” në Worcester dhe kishte mësuar të gatuante, kishte punuar dhe si ndihmëskuzhinier. Në shtëpi gatuante vetë kur kishte ndonjë mik.

- Gratë tona nuk dinë të gatuajnë, - thoshte...

Më tregoi dhe një histori me një kuzhinier kinez, në një vapor nga Hong-Kongu.

- Kuzhinierin përpara kinezit, e përzunë, se nuk gatuante mirë, sidomos bukën. Kinezi, me po atë miell, bënte një bukë... ç'të të them, sfungjer dhe shumë të shijshme... e falënderuam dhe e pyetëm: - Si e bën bukën kaq të mirë, me po atë miell, në po atë furrë?

- Është sekret, nuk tregohet, - tha.

- Pas kësaj fjale, kureshtja jonë u shtua dhe deshëm ta hetonim në fshehtësi, po kinezi e mbyllte derën e kuzhinës me çelës kur bënte “magjinë” e tij... kjo na e shtoi kureshtjen, por edhe dyshimin... “çfarë nuk hanë kinezët”. Vramë mendjen dhe vendosëm: nga ambienti që kufizohej me kuzhinën shpuam me trapan një vrimë dhe e përgjuam. Ç'të shihnim: përpara se t'i hidhte miellit ujë, nxori atë mikun dhe bëri shurrën mbi të... Më ta kapur,

i dhamë një dru të mirë dhe e flakëm jashtë bordit. Fati i tij që anija ishte në radë dhe doli me not në tokë.

Darkë hëngrëm jashtë në tarracë, më shumë dritë na bënte hëna, sesa llamba me vajguri.

Vonë ramë për të fjetur, dhe u ngopa me gjumë në atë ajër të pastër deti e mali.

* * *

Të nesërmen në mëngjes, në orën 8:20 u nisëm për në kishë. Kisha dhe shkolla ishin në fund të fshatit, më tej shtrihej fusha me ullinj. Në kohën e socializmit, në kishë shkonin pak pleq e plaka, të rinjtë nuk shkonin, as në qytet, as në fshat, nuk guxonin, kishte pasoja... feja nga regjimi socialist konsiderohej “opium për popullin” dhe luftohej.

Prania ime në kishë, befasoi priftin dhe të gjithë pleqtë e plakat e fshatit, të cilat, kur mbaroi mesha, më përqaftuan e më puthën në faqe sipas zakonit, më uruan shëndet e më pyetën për mëmën time, që ato e kishin shoqe.

Pasi vura degët e ullirit në varret tona, u ngjitëm në shesh të fshatit dhe u futëm në kafene, për të pirë një kafe e për të biseduar. Mua më rrethuan autoritetet e vendit: mësuesit e të rinjtë... Duke pirë kafënë, nisën të pyesnin për vajtjen time në kishë: në fillim si larg e larg, pastaj më me zell e më direkt.

E kuptova që kisha sabotuar propagandën kundër fesë si një institucion reaksionar etj., etj. Nga dera e

hapur e kafenesë, në shesh të fshatit pashë një gomar që hante një gazetë, i ngula shikimin të bindesha: e hante apo e kishte ngritur nga toka rastësisht... shokët e tavolinës, duke parë fokusimin tim diku jashtë, u bënë kureshtarë dhe kthyen kokat nga dera:

- S'ke parë gomar që ha gazeta?! - tha mësuesi.

- Vërtet i ha? - u befasova unë.

- I ha?! Si qeni qepën që i bën "besën". S'kemi komunale në fshat, ç'është letër e lëkura frutash i hanë gomarët.

Porositën kafe dhe nga një raki. Trysnia mbi mua për vajtjen në kishë nisi të shtohet. Për inat, bëja sikur s'e kuptoja dhe luaja budallain me tjerre fjalësh, e argumente ligjore "se nuk është e ndaluar vajtja në kishë" etj., etj.

E pashë pisk dhe vendosa t'i jap fund, se më mërzitën, dhe u thashë se vajta të shoh afresket dhe ikonostasin, se çfarë vlere artistike e muzeale kanë për artin bizantin.

- Ashtu thuaj, se na çmende! - tha sekretari i Partisë, i çliruar. - Ne bëjmë gjithë atë punë për të sqaruar njerëzit se feja është opium... helm.

Ndoshta ora kishte ecur dhe barba Goxhua e kishte pirë kafënë me të tjerët, gjë që e vlerësoi si shkelje, nga ana ime, dhe më dënoi hapur:

- Ike e më le, e piva kafënë me të tjerët!

- Ke të drejtë, kërkoj ndjesë, po ti e pe vetë, ata më morën frymën, donin të dinin pse vajta në kishë?

- Të kam dënuar me dy shishe verë! - tha prerë e shkurt.